

SINCRONIC VS DIACRONIC ÎN DOOM³ (2021) ȘI DELR² I (LITERA A, 2021)

IULIANA CHIRICU

Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”

iuliana_chiricu@yahoo.com

Cuvinte-cheie: *corelare lexicografică, perspectivă normativă, perspectivă etimologică.*

Keywords: *lexicographical correlation, normative perspective, etymological perspective.*

1. INTRODUCERE

Într-un articol anterior (Chiricu 2018) am analizat diferențele de redare a cuvintelor-titlu în DOOM² (2005) și DELR I (A-B, 2011). Am găsit, în acel moment, un număr de 56 de intrări redat diferit din punct de vedere fonetic, grafic sau morfologic, în cele două dicționare. Dată fiind apariția seriei noi a *Dicționarului etimologic al limbii române*, litera A și a DOOM³ în anul 2021, am reluat comparația, pentru a vedea dacă (mai) există divergențe de viziune lexicografică între cele două dicționare în ceea ce privește selectarea cuvântului-titlu. Am justificat aceste diferențe de concepție lexicografică prin obiectivele diferite ale celor două dicționare: obiectivul normativ al DOOM și, respectiv, etimologic, al DELR, ce au drept consecință o perspectivă sincronică, respectiv, diacronică asupra limbii.

În lucrarea din 2018, sugeram „armonizarea edițiilor celor două dicționare” avute în vedere, astfel încât, într-o primă etapă, am verificat în ce măsură această armonizare a avut loc în noile ediții din 2021. Am lărgit comparația cu privire în special la intrările analizate în cercetarea din 2018, rezultând o punere în oglindă a DOOM² // DOOM³ // DELR I (2011) // DELR² I (litera A, 2021) și DELR² II (litera B, 2024). În a doua etapă, am comparat numai cuvintele-titlu din DELR² I și DOOM³, pentru a finaliza cercetarea în ceea ce privește litera A.

2. ÎN CONTINUAREA CERCETĂRII DIN 2018. CORELAREA DELR² (LITERELE A ȘI B) CU DOOM³

DEL² și DOOM³ s-au corelat, în general, fie *prin schimbarea normei* în DOOM³ față de DOOM², prin aplicarea criteriului etimologic, fie *prin modificări aduse cuvintelor-titlu dintr-o perspectivă sincronică* asupra limbii, în DELR serie nouă, prin aplicarea cu prioritate a criteriului frecvenței.

Ilustrăm prima direcție, de modificare din punct de vedere fonetic a intrării în DOOM³ și de corelare cu DELR (atât serie veche, cât și serie nouă), prin cuvintele *abietin*, *acumbent*, *alguazil*, *bardac* și *bardacă*, *belchiță*, *batâr*, grupate la exemplul 1. În toate situațiile din acest caz, DOOM³ selectează varianta cea mai apropiată de etimon.

În exemplul 1a), varianta neetimologică *abientin* din DOOM², prezentă și în DEX², a fost eliminată, fiind înlocuită cu cea etimologică *abietin* (din fr. *abiétine* s.f. DELR 2021).

Și în exemplul 1b), în cazul lui *acumbent*, are loc o schimbare de explicație etimologică, fiind reținut numai modelul latin savant.

În acord cu DELR I și DELR² I, DOOM³ alege forma *alguazil* (1c), fidelă etimonului francez, aflat pe prima poziție în cadrul explicației etimologice, înaintea etimonului spaniol, răspunzător pentru forma *alguacil* din DOOM². Se revine, de asemenea, la forma recomandată în DOOM¹. Și în exemplul 1f), prin eliminarea variantei *batâr*, DOOM³ recomandă o unică formă, *batâr*, în concordanță cu DOOM¹ și cu *Dicționarul etimologic* analizat.

În exemplul 1d), prin schimbarea de normă propusă în DOOM³ în cazul lui *bardac* și *bardacă*, dicționarul normativ și cel etimologic concordă în selectarea unor intrări cât mai apropiate de etimon.

În cazul lui *belchiță* (1e), înlocuirea în DOOM³ a variantelor considerate literare în DOOM² este în concordanță cu forma aleasă în DELR² I, potrivit soluției etimologice originale propuse.

1)

1a) DOOM² **abientin** s. n. // DOOM³: + **abietin** (substanță) s.n. / DELR I: **ABIETIN** s.n. „substanță rășinoasă extrasă din lemnul de brad, care se prezintă sub formă de cristale incolore, solubile în apă și în alcool” 1966, var. *abientin* < fr. *abiétin*. / DELR² I: **abietin** s.n.

1b) DOOM²: **acumbet** adj. // DOOM³: **!acumbent** adj. / DELR I: **ACUMBENT** „(despre părți ale plantelor) culcat” 1966 < fr. *accombant*, infl. de lat. neol. *accumbens*, -ntem. / DELR² I: **ACUMBÉNT** adj. (bot., despre părți ale plantelor) „culcat”. Lat. savant *accumbens*, -ntem (cf. fr. *accombant*, engl. *accumbent*), part. prez. al vb. *accumbere* „a se

culcă” (*ad-* + **cumbere*, păstrat numai în compuse, formă cu infix nazal construită pe radicalul *cub-* din *cubăre* „a sta culcat”).

1c) DOOM¹: **alguazil** [z pron. s] / DOOM²: **!alguacil** (hisp.) [ci pron. si] s. m. / DOOM³: **!alguazil** / DELR I, DELR² I: **ALGUAZIL** s.m. „agent de grad inferior al poliției spaniole” < fr. *alguazil*, sp. *alguacil*.

1d) DOOM²: **bărdac**¹(prun) s.m.; **bărdacă**¹/**bărdac**² (cană) s.f./s.n.; **bărdacă**² (prună) s.f. // DOOM³: **!bardac**¹ (prun) (reg.) s.m. / **bardac**² (vas) (reg.) s.n. / **!bardacă** (cană; prună) (reg.) s.f. / DELR I: **BARDAC** s.n., s.m. (reg.) „vas mic, ulcică; varietate de prun” 1834, var. *bărdac*, *bârdac*, *burdac*. Tc. *bardak*. Fam.: **bardacă** „vas; prună” 1857 (var. *bărdacă*) ← *bardac*.

DELR² II: **BARDÁC**¹ s.n. „(Munt., Olt., Ban.) ulcică, cană; urcior; (Ban.) damigeană; (Olt.) butoi; (Mold.) mâncare făcută din unt și brânză, amestecate și prăjite”, var. (Mold.) *bărtác* „cazan”, var. *bărdacă*¹ s.f., *bărdác*, *bărdacă*¹ s.f., *bârdác*, *burdác*. Tc. *bardak*. Fam.: **bărdác**² s.m. „varietate de prun” var. *bărdáci* (sg. refăcut) ← *bărdacă*²; **bărdacă**² s.f. „varietate de prune mari, lunguiețe, cu gât subțire”, var. *bărdacă*² < tc. *bardak* [eriği] „(prună) în formă de bardac”.

1e) DOOM²: **belhiță/belhiță** (rar) s. f. // DOOM³: **!belchiță** (pârș) (rar) s.f./ DELR I: **BELCHIȚĂ** s.f. „specie de animal cu blană fină”, var. *belhiță*. Rom. **belcă* (< rus. *belka*)°. / DELR² II: **BELCHÍȚĂ** s.f. (inv.) „specie de mamifer cu blană fină, probabil pârș sau jder”, var. *belhiță*. Derivat (pe teren rom. sau slav, cu sufixul dim. (rom.)-iță/ (sl.)-ica) de la baza slavă reflectată în bg. *bělka*, *belka* „specie de nevăstuică”, v. ucr. *bělka*, rus. *belka* „veveriță” (< sl. com. **bělŭka*, explicat de ESSJ ca derivat de la *bělŭ* „alb”) °

1f) DOOM¹: **batâr** adv. // DOOM²: **!batâr/batâr** (reg.) adv. / DOOM³: **!batâr** (reg.) adv. / DELR I: **BATÂR** conj., adv. (Trans., Mold.) „cu toate că, măcar (că)”, var. *batâr*, *batâr*, *bater(i)*, *batir*², *batră*. Magh. *bátor*. / DELR² II: **BÁTÂR** conj., adv. (Trans., Mold.) „cu toate că, măcar (că)”, var. *bar*⁵, *bátâr*, *batâr*, *báter(i)*, *bátir*², *bátră*. Magh. *bátor*.

În exemplul 2, DELR² I a modificat, comparativ cu prima ediție, structura fonetică a cuvintelor-titlu *arameeán* și *apșoáră*, corelându-se, astfel, cu DOOM^{2,3}:

2) DOOM^{2,3}: **arameean** adj. m., s.m. / DELR I: **ARAMEAN** adj., s.m., s.f. „(privitor la) populații semitice nomade (...)” < fr. *araméen* / DELR² I: **ARAMEEÁN**.

DOOM^{2,3}: **apșoară** (fam.) s.f. / DELR I: **apușoară** s.f. 1691–1697, var. *apșoară*. / DELR² I: **apșoáră**, var. (rar) *apușoară*.

Diferențele accentuale dintre cuvintele-titlu din DOOM² și DELR I (2011, literele A și B) scoase de noi în evidență în 2018 au fost eliminate prin modificări aduse intrărilor în DELR² II, litera B, 2024, conforme cu DOOM³. DELR² II a dat întâietate, astfel, criteriului normativ asupra celui etimologic în cazul lui *bísmut*, *bítum*, *bengáli* (exemplul 3).

3) Eliminarea diferențelor accentuale

DOOM²: **!bișmut** s.n. / DOOM³: **bișmut** s.n. / DELR I: **BISMUT** s.n. „metal alb folosit în medicină”, var. *bismut*. Fr. *bismuth*, it. *bismuto*. / DELR² II: **BÍSMUT** s.n. „metal alb [...]”, var. *bismút*, (înv.) *bizmút*, *vísmut*, *vismút*, *vismúton*, *vizmút*.

DOOM²: **!bitum** s.n. / DOOM³: **bitum** s.n. / DELR I: **BITUM** s.n. „substanță minerală combustibilă” 1835, var. *bitum*. Fr. *bitume*. / DELR² II: **BÍTUM** s.n. „produs solid de culoare neagră, plastic, obținut din reziduuri de petrol sau prin distilarea huilei, folosit la prepararea asfaltului, la fabricarea lacurilor etc. [...]” 1785 (var. *bitúm*, M. Cantacuzino, Călăt. II, 42ⁿ), var. *bitúmen*, (înv.) *bitúmină* s.f., *bitúmine* s.m.

DOOM²: **!bengali/bengali²** (pasăre) (rar) s.m.// DOOM³: **! bengali²** (limbă) s.n. / **! bengali³** (nume etnic) s.m. și f. / **! bengali⁴** (pasăre) s.m.

DEL R I: **BENGALI** s.m., adj. invar. „nume dat mai multor păsări înrudite cu vrabia”. Fr. *bengali*.

DEL R² II: **BENGÁLI** (3 sil.) adj. invar., s.m. invar. „numele unei populații indo-ariene care trăiește în Bangladesh și nord-estul Indiei; limba vorbită de această populație; [...]”; nume dat mai multor păsări înrudite cu vrabia [...]” 1831 (var. pl. variabil *bengáli* (2 sil.), în forma articulată *bengálii*, Buznea, P. V. 57), var. *bengali*. Fr. *bengali*, ulterior și engl. *Bengali* < hindi *Bangālī* < top. *Bangāl* „Bengal”.

În cazul deosebirilor de grafie (exemplul 4), DOOM³ și DELR^{1,2} au optat pentru marcarea prin cratimă a compusului *apă-tare*. Lipsește din DOOM³ semnul exclamării înaintea cuvântului-intrare, pentru a semnala schimbarea de normă față de ediția anterioară. Locuțiunea *al pari* este scrisă etimologic în DELR² I fără cratimă, corelându-se cu DOOM^{2,3}. La varianta etimologică *boss*, DELR² II adaugă și varianta grafică scrisă cu un singur s, socotită familiară în DOOM³. În cazul lui *bricabrac*, DOOM³ pune pe prima poziție varianta sudată, corelându-se, astfel, cu DELR.

4) Corelări în cazul deosebirilor grafice

DOOM²: **al pari** (it.) loc. adv. / DELR I: **AL-PARI** adv. „cu preț egal cu valoarea nominală” 1907 < germ. *alpari*. / DELR² I: **AL PÁRI** loc. adv. Germ. *al pari* < it. *al pari*.

DOOM²: **apă tare** s.f. / DOOM³: **apă-tare** / DELR I: **apă-tare** „acid azotic” s.v. APĂ. / DELR² I: **apă-tare** s.f.

DOOM²: **!boss** (angl.) / **bos** s.m. / DOOM³: **boss** (engl.) / (fam.) **bos** s.m. / DELR I: **BOSS** s.m. „șef – boss” 1961. Engl. *boss*. / DELR² II: **BOSS** s.m. (fam.) „șef”, scris și *bos*.

DOOM²: **!bric-à-brac** (fr.) / **bricabrac** s.n. // DOOM³: **! bricabrac/** (fr.) **bric-à-brac** s.n. / DELR I: **BRICABRAC** s.n. „magazin de vechituri” 1966. Fr. *bric-à-brac*. / DELR² II: **BRICABRÁC** s.n. „adunătură de lucruri variate [...]”; magazin de vechituri”. Fr. *bric-à-brac* < loc. adv. *à bricq et à bracq* „alandala”, probabil formație expresivă (TLF).

Deosebiri de încadrare morfologică, din exemplele de sub 5, sunt neutralizate prin schimbarea cuvântului-titlu în DELR² I, în cazul lui *astralit* (vezi 5a), încadrat, de această dată, ca substantiv neutru, nu masculin, redat ca centru de familie lexicală în locul lui *astralită*. De asemenea, în DELR² I, *astm* devine centru de familie lexicală în locul lui *astmă*, care este plasat ca variantă, dându-se, astfel, întâietate criteriului normativ, în defavoarea celui etimologic.

5) Corelări în cazul deosebirilor morfologice

5a) DOOM^{2,3}: **astralit** s.n. / DELR I: **astralit** s.m., s.v. **ASTRALITĂ** „exploziv detonant de siguranță, folosit în unele mine”. Fr. *astralite*. / DELR² I: **ASTRALÍT** s.n. „exploziv detonant de siguranță, folosit în unele mine”, var. *astralită* s.f. Germ. *Astralit*, denumire comercială (creată de firma Dynamit A. G. Nobel din Hamburg). Var. *astralită*, după *dinamită* sau < fr. *astralite*.

DOOM^{2,3}: **astm** s.n. / DELR I: **astm** s.v. **ASTMĂ**. / DELR² I: **ASTM** s.n. „boală care se manifestă prin dificultate în respirație”, var. *asmă*², s.f., *asmă* s.f.

În exemplul 5b), DOOM³ înlocuiește forma feminină *afidă* cu substantivul neutru *afid*, precum în DELR^{1,2}:

5b) DOOM²: **afidă** s.f. / DOOM³: **!afid** s.n. / DELR I: **AFID** s.n. (entom.) „subordin de insecte” / DELR² I: **AFÍD** s.n. (entom.) „numele unor specii de insecte [...]”. Fr. *aphide* < lat. savant *aphis*, pl. *aphides*, termen creat de Linnaeus, cu origine incertă.

Numele de populații de sub 5c) sunt redactate în edițiile recente ale dicționarilor sub forma de singular, prin schimbări de normă în DOOM³ în cazul lui *agatârs*, *anart* sau fără a fi necesară schimbarea normei în cazul lui *alobrog*, *apul*. DELR² păstrează din ediția anterioară forma de singular a lui *agatârs* și *anart* sau selectează forma de singular pentru *alobróg* și *ápul*, spre deosebire de DELR I (2011). DOOM și DELR devin, prin modificări în același sens, corelative:

5c) DOOM²: **agatârși** s.m. pl. / DOOM³: **!agatârs** adj. m., s.m.

DEL R I, DELR² I: **AGATÁRS** s.m. „persoană care aparține unei populații scitice / numele unei populații scitice stabilite în Transilvania”

DOOM²: **anarți** s.m. pl. / DOOM³: **!anart** s.m. pl. *anarți* // DELR I, DELR² I: **ANART** s.m., adj. „(persoană) care făcea parte dintr-o populație celtică din Antichitate, care a trăit și pe teritoriul Daciei”.

DOOM^{2,3}: **alobrog** adj. m., s.m., pl. *alobrogi* / DELR I: **alobrogi** „populație celtică din SE Franței de azi” 1975 < fr. *Allobroges*. / DELR² I: **ALOBRÓG** s.m. (mai ales la pl.) „populație celtică din SE Franței de azi”.

DOOM^{2,3}: ***apul** adj., s.m., pl. *apuli* / DELR I: **APULI** s.m. pl. „membrii tribului dacic situat în centrul Transilvaniei”. DELR² I: **ÁPUL** s.m. (mai ales la pl.) „trib dacic situat în centrul Transilvaniei”.

În concordanță cu DOOM^{2,3}, DELR² aplică criteriul frecvenței în alegerea cuvântului-titlu *asmuți* și trece ca variantă pe *asmuța*, conform noilor criterii de redactare:

5d) DOOM^{2,3}: **asmuți** / DELR I: **ASMUȚA** vb. „a îndemna (prin strigăte) un câine să atace pe cineva; a instiga la acțiuni violente”, var. *amuța*. Et. nes., probabil lat. **ex-mucciare* (< lat. *muccus*) PEW 1146, DA, CDER 473 sau ← *amuța* (← *muța* < lat. **motiare* < *motus* TDRG, CDDE 1196, CADE) + *sumuța* CDDE 1198. Fam.: **asmuți**¹⁸⁸², var. *amuți*¹. / DELR² I: **ASMUȚÍ**, var. *asmuța*.

În cazul perechii *bifor-biforă* (5e), DELR² selectează de această dată forma de masculin a adjectivului, posibilă, asemenea DOOM^{2,3}, conform normelor lexicografice:

5e) DOOM²: **bifor** adj. m., f. *biforă* / DOOM³: !**bifor** adj. m. (+ s. n.: *uter* ~); f. *biforă* (*deschidere* ~) / DELR I: **BIFORĂ** adj. „(în stilul gotic, despre o fereastră, o ușă etc.) împărțită în două printr-o colonetă, fiecare despărțitură fiind terminată printr-un arc” 1871. Fr. *biphore*, it. *bifora*. / DELR² II: **BIFÓR** adj. (arhit., despre o fereastră, o ușă, un ancadrament) „împărțit(ă) în două printr-o colonetă, fiecare despărțitură fiind terminată printr-un arc”.

3. DIFERENȚE ÎN REDAREA CUVINTELOR-TITLU

3.1. Lipsa corelării dintre DELR și DOOM o vom urmări, în continuare, atât în cazul cuvintelor-titlu surprinse în analiza anterioară din 2018, printr-o scurtă trecere în revistă, cât și pe parcursul DELR² I, litera A, în secțiunea 3.2. a acestui articol.

Privind deosebirile de grafie, în exemplele grupate sub 6), nu există diferențe majore între edițiile mai vechi și mai noi ale dicționarilor prezentate, cu excepția scrierii substantivelor *bestseller* și *bullfinch*. DELR a redat sudat cuvântul *burtăverde*, în mod similar opțiunii din DEX '98, iar în acest caz recomandam scrierea cu cratimă, conform DOOM și DEX², s.v. De asemenea, și grafia adaptată sistemului fonetic al limbii române a cuvintelor *bazedov* și *bazedovian* concordă în DELR cu cea din DEX '98, în opoziție cu soluția grafiei etimologice din DEX '09 și din DOOM^{2,3}.

6) Lipsa corelării în cazul deosebirilor de grafie

6a) DOOM²: !**bestseller** (angl.) s.n. / DOOM³: !**bestseller** (engl.) / DELR I: **BEST-SELLER** s.n. Engl. *best-seller*. / DELR² II: **BEST-SELLER** (pronunțat *bést-sélăr*)

DOOM^{2,3}: !**bullfinch** (angl.) s. n. // DELR I: **BULL-FINCH** [pron. *bulfinč*] s.n. „un obstacol la alergările de cai” 1961 (var. *bulfins*). Fr. *bull-finch*, engl. *bull-finch*. / DELR² II: **BULL-FINCH**. Fr. *bull-finch*, engl. *bullfinch* (aceiași cu numele de pasăre *bullfinch* „botgros” sau corupere din sintagma *bull fence* „gard pentru tauri”, cf. OED, TLF).

DOOM²: !**burtă-verde** s.m. și f. / DOOM³: !**burtă-verde** (fam.) s.m. și f. / DELR I: **burtăverde** (ironic) „burghez”. / DELR² II: **burtăverde** s.m. (ironic, inv.) „burghez, materialist”

DOOM²: !**basedow/basedow** [s pron. z] s.n. // DOOM³: !**basedow** [s pron. germ. z] s.n. / **boala (lui) Basedow(-Graves)** / DELR I: **BAZEDOV** s.n. „numele unei boli endocrine”. Fr. [*maladiede*] *Basedow*. / DELR² II: **BÁZEDOV** s.n. „numele unei boli endocrine”. Fr. [*maladie de*] *Basedow*, de la numele medicului german Carl von Basedow, care, în 1840, a descris pentru prima dată această boală.

DOOM^{2,3}: !**basedowian** [s pron. z] adj. / DELR I: **bazedovian** / DELR² II: **bazedovián, -ă** adj., s.m., s.f. „caracteristic bolii lui Basedow; (persoană) care suferă de boala lui Basedow” 1922 (scris *basedowian*, Parhon, O. II, 80) < fr. *basedowien*.

În exemplul 6b), DOOM³ propune exclusiv grafia etimologică *break*, în timp ce, în DELR² II, aceasta este considerată variantă grafică secundară:

6b) DOOM²: !**break**² (angl.) / **brec**² (la tenis) s.n. / DOOM³: !**break** (ghem câștigat pe serviciul adversarului) (engl.) / DELR I: **BREC**² s.n. „comandă dată de arbitru în timpul unui meci de box”. Engl. *break*. / DELR² II: **BREC**² s.n. „comandă dată de arbitrul unui meci de box [...]”, var. grafică *break*². Engl. *break*, propriu-zis „ruptură, întrerupere” < *break* „a rupe, a sparge, a întrerupe” (verb germanic comun).

În exemplul 6c), DELR modifică norma de scriere a compusului *acqua tofana*, eliminând un *f*, dar nu se corelează cu DOOM³ în privința cratimei:

6c) DOOM²: !**acquatofana** (it.) s.f. / DOOM³: **acqua tofana** (it.) s.f. / DELR I: **ACQUA-TOFFANA** s.f. „otrăvă celebră în Italia în sec. XVI–XVII” 1966 < it. *acqua-toffana*. / DELR² I: **ÁCQUA-TOFÁNA** s.f. (ist.) „otrăvă celebră în Italia în sec. al XVII-lea” 1838 (România, 206, 231). It. *acqua tofana* (*acqua* „apă” + *Tofana*, numele inventatoarei acestei otrăvi, Giulia Tofana).

În exemplele de sub 7, referitoare la deosebiri fonetice, prin schimbările pe care le aduce cuvintelor-titlu, DELR² revine la norma din DOOM², deosebindu-se astfel de DOOM³, a cărui opțiune corespunde variantei etimologice din DELR I (2011). Se află în această situație substantivele *avantbec* și *bandulă*.

7) DOOM²: **avanbec** s.n. / DOOM³: !**avantbec** s.n. / DELR I: **AVANTBEC** s.n. „parte a unui picior de pod” 1949, var. *avanbec* < fr. *avant-bec*. / DELR² I: **AVANBÉC**.

DOOM²: **bandulă** (frânghie) s.f. / DOOM³: **!bandulă** (frânghie) s.f. / DELR I: **BANDULĂ** s.f. „pară de lemn îngreuiată cu plumb, fixată la capătul unei frânghii subțiri care se aruncă pe țărm spre a se trage parâmele de acostare” 1949. Et. nec. / DELR² II: **BÁNDULĂ** s.f. (mar.) „frânghie lungă [...]”, var. *bandúlă*. Et. nes., posibil din expresia mar. (*a lăsa, a mola, a da drumul*) în *bandă* (< it. *imbando* < *in bando*, după fr. *à bandon*), cu finala după *saulă* „parâmă folosită la bordul navelor pentru ridicarea pavilionului, fixarea suplimentară a unei vele etc.”^o.

În exemplele de mai jos, în cazul variantelor *acacia*, *amblistoma*, *baliemez*, *basileu*, *basilicale*, DELR acordă întâietate criteriului etimologic, în defavoarea celui normativ, bazat pe pronunțare:

8) DOOM^{2,3}: **!acacie** s. f. / DELR (2011, 2021): **ACACIA** s.f. „specie de arbust tropical” 1871 < fr. *acacia*, lat. neol. *acacia*.

DOOM^{2,3}: **!amblistomă** s.f. / DELR I: **AMBLISTOMA** s.f. „gen de amfibieni cu corpul lung de 15–25 cm, de culoare cărămizie cu pete mari deschise, răspândiți în America de Nord” < fr. *amblystome*. / DELR² I: **AMBLISTOMA** s.f. „gen de amfibieni cu corpul lung de 15–25 cm, de culoare cărămizie cu pete mari deschise, răspândiți în America de Nord” 1898 (Enc. rom. I). Fr. *amblystome*, lat. savant *Amblystoma* (< gr. *ἀμβλύς* „tocit, bont” + *στόμα* „gură”).

DOOM^{2,3}: **balimez** (înv.) s.n. / DELR I: **BALIEMEZ** s.n., s.m. (înv.) „tun de calibru mare” 1675, var. *balghemez*, *balimez*, *banimez* < tc. *balyemez*. / DELR² II: **BALIEMÉZ** s.n., s.m. (înv.) „tun de calibru mare” 1675 (forma de pl. *balemeázuri*, M. Costin, L. 83), var. *balgheméz*, *baliméz*, *baniméz*. Tc. *balyemez* (probabil < it. *palla e mezzo* „o ghiulea și jumătate” ȘIO II/2, 12).

DOOM^{2,3}: **!bazileu** s.m. / DELR I: **BASILEU** s.m. „rege în Grecia antică; împărat bizantin” 1962, var. *bazileu*. Gr. neol. *βασιλεύς*. Var. *bazileu* < fr. *basileus*. / DELR² II: **BASILÉU** s.m. (ist.) „rege în Grecia antică; împărat bizantin” 1796 (var. *baziléu*, Îns. ms. III, 9). Gr. neol. *βασιλεύς*. Var. *bazileu* < fr. sau it. *basileus*.

DOOM²: **bazilicale/vasilicale** (înv.) s.f. pl. / DOOM³: **!bazilicale** (înv.) / DELR I: **basilicale** s.f. pl. „corp de legi din dreptul bizantin” 1817 (var. *vasilicale*), var. *bazilicale* < gr. neol. (*τὰ*) *βασιλικά*, var. *vasilicale* < ngr. (*τὰ*) *βασιλικά*. DELR² II: **basilicále** s.f. pl. „corp de legi din dreptul bizantin” 1806 (var. *vasilicále*, Îns. ms. III, 209), var. *bazilicále* < gr. neol. (*τὰ*) *βασιλικά* (n.pl.); var. *vasilicale* < ngr. (*τα*) *βασιλικά*.

În exemplul 9, în DOOM³, perechea *bolero-bolero* este specializată semantic, denumind vesta, respectiv, dansul, în timp ce în DELR² cuvântul-titlu ales este **bolero**, cu ambele semnificații, *bolero* fiind tratată ca variantă:

9) DOOM²: **bolero**¹ (dans) s.n. ; **bolero**² (vestă) s.n. / DOOM³: **bolero** (dans) s.n.; **!bolero** (vestă) s.n. / DELR I: **BOLERO** s.n. „haină femeiască scurtă; dans popular spaniol”. Fr. *boléro*. / DELR² II: **BOLERÓ** s.n. „haină scurtă [...]”; dans popular spaniol”, var. *boléro*.

În cazul variantelor accentuale ale lui *bulldog*, DELR² a inversat raportul cuvânt-intrare – variantă accentuală, față de ediția din 2011, inversare care nu mai este fidelă ordinii în care sunt redată etimoanele englez și francez:

10) DOOM²: **!bulldog/bulldog** s.m. / DOOM³: **!bulldog** s.m. / DELR I: **BULDOG** s.m. „rasă de câini cu capul mare și cu botul turtit” , var. *bulldog*. Engl. *bull-dog*, fr. *bouledogue*. / DELR² II: **BULDÓG** s.m. „rasă de câini robuști, cu capul mare și cu botul turtit” 1874 (scris *bulldog*, Odobescu, O. C. I, 198), var. *búldog*. Engl. *bull-dog* (< *bull* „taur” + *dog* „câine”, cu referire la folosirea lor pentru a ațâța taurul, într-un joc sângeros medieval, perpetuat până în sec. XIX, cf. OED, Harper, ED), fr. *bouledogue*.

Lipsa de corelare la nivel grafic sau fonetic poate fi determinată de raportarea la etimoane directe diferite (ne referim, de exemplu, la multiplele modalități de scriere a unor etimoane în limba de origine), de lipsa sincronității între dicționare, ca în exemplul 7, sau de aplicarea unei viziuni diferite, diacronice sau sincrone, care acordă întâietate fie folosirii cuvântului (criteriul uzului considerat dominant), fie originii lui (criteriul etimologic).

Din punctul de vedere al încadrării morfologice, situația cuvintelor *antropoid*, *asclepiad*, *alunit* și *băuni* rămâne neschimbată în edițiile noi ale dicționarilor. Doar în cazul lui *almicantarat*, DELR² adoptă ca intrare varianta pătrunsă pe cale scrisă, spre deosebire de prima ediție și în concordanță cu DOOM^{2,3}, păstrând încadrarea morfologică după DA (1913). În articolul anterior, (v. Chiricu, 2018: 234), justificam de ce este îndreptățită încadrarea morfologică din DELR în cazul lui *alunit* și *asclepiadă*. În cazul lui *antropoid*, dimpotrivă, afirmam că lexemul este de genul neutru, cum este menționat în DOOM². Luarea în considerare a două criterii diferite, cel etimologic în DELR și cel al frecvenței în DOOM, a dat naștere perechii de intrări *băuna-băuni*, care nu a mai fost unificată, prin alegerea variantei mai frecvente, după modelul perechii *asmuța-asmuți*.

11)

DOOM^{2,3}: **antropoid¹** adj., **antropoid²** s.n., pl. *antropoide* // DELR I: **ANTROPOID**, -Ă adj., s.f. „cu aspect uman; (mai ales la pl.) grup de maimuțe superioare [...]” // DELR² I: **ANTROPOÍD**, -Ă adj., s.f., s.m. „(ființă, robot) cu aspect uman; (biol.) subordin de maimuțe superioare [...]”.

DOOM²: **!asclepiad¹** (vers ~) adj. m.; **asclepiad²** (vers, plantă) s.m. / DOOM³: **! asclepiad¹** (desp. -pi-ad) adj. m. (+ s. n.: vers ~); f. *asclepiadă* (formă ~), pl. *asclepiade*; **asclepiad²** (desp. -pi-ad) (vers; plantă; preot-medic) s. m., pl. *asclepiazi* / DELR I: **ASCLEPIAD** adj., s.m. „(vers antic) format dintr-un spondeu (sau troheu), doi (sau trei) coriambi și un iamb” < fr. *asclépiade*, lat. neol. *asclepiadeus*; **ASCLEPIADĂ** s.f. (bot.) „iarba-fierului” < fr. *asclépiade*. / DELR² I: **ASCLEPIÁD** adj., s.m. „(vers antic) [...]”.

Fr. *asclépiade*, lat. neol. *asclepiadeus* (*uersus*) < gr. Ἀσκληπιάδειον (μέτρον) < n.pr. Ἀσκληπιάδης, poet grec din secolul al III-lea î.Hr. < Ἀσκληπίος (Asclepios), zeul medicinei la greci. Cf. **asclepiadă**; **ASCLEPIADĂ** s.f. (bot.) „iarba-fierului”. Fr. *asclépiade*, împr. din lat. *asclepias*, -*adis* < gr. ἄσκληπιός, -ἄδος < n.pr. (mitol.) Ἀσκληπίος, zeul medicinei la greci. Cf. **asclepiád**.

DOOM^{2,3}: **alunît** s.n. / DELR I, DELR² I: **alunit** s.m. „sulfat natural hidratat de aluminiu și potasiu [...]”.

DOOM^{2,3}: **băuni** / DELR I: **BĂUNA** vb. (Bihor, V Trans.) „a urla”. Et. nes., probabil rom. *bau* (CDER 743, DEX s.v. *băuni*) sau lat. **baubulare* (<*baubari*) (DA), cf. it. dial. sd. REW 1001, cf. și fr. dial. Teaha, CLM 319. Fam.: **băuni** / DELR² II: **BĂUNA** vb. (Criș., Trans.) „(despre lupi, câini și oameni, în special copii) a urla”, var. *băuní*. Lat. **baubulāre* (< *baubārī*, cf. piem. *baolē*, *baulé*, sd. *baulare*, fr. dial. din Poitou *bouler*, basc *maulatu* „a lătra”) > **băura* > *băuna* prin disimilare în inf. **băurare*, cf. *luneca* < *lubricāre*, *suspina* < *suspīrāre* (S. Pușcariu, ZRPh 33, 232, DR I, 80, DA, REW 1001, Teaha, CLM, 319), posibil infl. și de verbe ca *scheuna*, *mieuna* (Pascu, Beiträge, 8), sau derivat pe teren românesc de la aceeași bază onomat. *bau*, folosită cu referire la urletul lupului CDER 743, DEX (s.v. *băuni*).

DOOM^{2,3}: **almicantarat** s.n. (înv. DOOM³) / DELR I: **ALMICANTARA** s.m. (înv.) „cerc al sferei cerești paralel cu orizontul”, var. *almicantarat* < fr. *almicantarat*. / DELR² I: **ALMICANTARÁT** s.m. (înv.) „cerc al sferei cerești paralel cu orizontul”, var. *almicantará*.

3.2. După scurta prezentare a situației cuvintelor analizate deja mai pe larg în 2018, aducem noi exemple care ilustrează deosebiri în alegerea cuvintelor-titlu din DELR² I, litera A și DOOM³.

Primul exemplu se referă atât la diferențele fonetice, cât și la cele morfologice: în timp ce DOOM³ încadrează diferit din punct de vedere morfologic varianta fidelă pronunțării etimonului franțuzesc *apropo* (adv.) și varianta româniată *apropou* (s.n.), DELR nu face această distincție și o tratează ca variantă pe cea din urmă:

12) DOOM³: **apropo** adv.; **apropou** s.n. // DELR2 I: **APROPÓ** adv., s.n. „fiindcă veni vorba, în legătură cu acest subiect; bine că mi-am adus aminte; (s.n.) aluzie la adresa cuiva, propunere făcută cuiva pe ocolite” 1799 (Iorgovici, Obs. 205, scris *a propo*), var. (înv.) *apropós*, (s.n., înv.) *apropónt*, *apropóu*.

În următorul exemplu, DOOM³ modifică norma față de DOOM², recomandând numai varianta *amploaiat* și deosebindu-se de DELR, a cărui opțiune concordă cu cea prezentă în DEX, ediția a II-a:

13) DOOM²: **amploiat/amploaiat** (înv.) s.m. / DOOM³: **!amploaiat** (înv.) s.m. / DELR² I: **AMPLOIÁT** s.m. (înv.) „funcționar”, var. *amploaiát*. Fr. *employé*.

De asemenea, DOOM³ redă ca învechită forma *adineaori*, care figurează ca intrare în DELR. Forma *adineaori*, pe prima poziție în DOOM³, se află pe poziție de variantă, alături de multe altele, în DELR² I:

14) DOOM³: **!adineaori** / (înv.) **adineaori** adv. / DELR² I: **ADINEĂORI** adv. „cu puțin timp înainte” 1705 (var. *dineaore*, Cantemir, I. I. 606; forma *adineaori*, 1780–1801, Micu, D.), var. *adineaură*, *adinioară*, *adinióri*, *adineauri*, (înv.) *deneaóri*, *deneauni*, *dineaoră*, *dineaóri*, *dineauri*.

Variantele *ablație* și *ablațiune* suferă o delimitare a domeniului de referință în DOOM³, ceea ce nu se întâmplă în DELR² I, s.v. *ablațiune*, unde intrarea este exclusiv în *-iune*, iar varianta în *-ie*.

15) DOOM³: **ablație** (astr.; med.); **!ablațiune** (geol.) / DELR² I: **ABLAȚIUNE** s.f. „(med.) îndepărtare chirurgicală a unui organ; (geol.) deplasare, prin acțiunea vântului, a apelor sau a rocilor dezagregate” 1848 (Negulici, V., cu sensul med.; cu sensul geol., 1898, Enc. rom. I), var. *ablăție*. Fr. *ablation*, împr. din lat. *ablatio* „înlăturare, îndepărtare”, derivat de la tema de supin *ablātum* a verbului *aufferre* „a îndepărta” < *ferre*, *tulī*, *lātum* „a purta, a duce”.

În cazul perechii *antroposofie* – *antropozofie*, prezente ca atare în DOOM³, lipsește din DELR² I varianta livrescă *antroposofie*, preluată, chiar dacă parțial, conform grafiei etimologice, fiind atestată exclusiv varianta grafică adaptată integral după pronunțare:

16) DOOM³: **antroposofie** (livr.)/**antropozofie** s.f. / DELR² I: **ANTROPOZOFIE** s.f. „curent ezoteric, fondat de austriacul Rudolf Steiner la începutul secolului XX, care atribuie omului posibilitatea de a-și cunoaște esența divină [...]”. Fr. *anthroposophie*, germ. *Anthroposophie*, inițial cu sensul „cunoaștere filozofică a omului” (< lat. savant *anthroposophia* < gr. *ἄνθρωπος* „om” + *σοφία* „înțelepciune”, după *philosophia*), folosit de Steiner pentru propria doctrină după *Theosofie* „teozofie”.

În tot cuprinsul literei A, am găsit o singură diferență accentuală, anume în cazul perechii *antic/antîc*. DELR selectează ca intrare varianta de pronunțare fidelă etimoanelor multiple expuse, respectiv *antîc*, cea internă fiind trecută ca variantă secundară. DOOM³ aplică criteriul uzului și propune ca literară numai varianta cu deplasarea internă a accentului pe prima silabă:

17) DOOM²: **!antic/antîc** adj. / DOOM³: **!antîc** adj. / DELR² I: **ANTÍC** adj. „care aparține primei mari perioade din istoria lumii civilizate (Antichitatea); străvechi”, var. (uzual) *ántic*. Fr. *antique*, it. *antico*, lat. neol. *antiquus* „străvechi, din vechime”.

În cadrul deosebirilor de grafie, DELR² I redă forma cu dublu *k* a cuvântului *akadian*, formă fidelă etimonului franțuzesc, conformă cu DOOM^{1,2},

în timp ce DOOM³ reflectă o apropiere a acestui „neologism grafemic”¹ de sistemul de scriere al limbii române, atestat inițial în varianta grafică româniată *acadian*:

18) DOOM²: **akkadian** (referitor la Akkad) adj. / DOOM³: **!akadian** (referitor la Akad) adj. ; +**akadiană** (limbă) s.f. / DELR² I: **AKKADIÁN**, -Ă adj., s.m., s.f. „populație semitică care a trăit în Antichitate în Mesopotamia, în regiunea Akkad; (s.f.) limba vorbită de această populație, cea mai veche limbă semitică scrisă” (var. grafică *acadián*², -ă, Columna VII, nr. 2, febr., 94–96). Fr. *akkadien*, *accadien* (< top. Akkad).

Ca și în exemplul anterior, DELR² I preia forma scrisă cu dublu *l* (*allemandă*), în concordanță cu DEX '98, scriere explicabilă etimologic prin fr. *allemande*:

19) DOOM³: **alemandă** s.f. / DELR² I: **ALLEMÁNDĂ** s.f. „vechi dans de origine populară germană”. Fr. *allemande*, fem. adj. *allemand* „german” < lat. *Allamānus*, *Allemānus* „alaman”².

În cazul cuvântului compus *audio-video*, recomandăm, inclusiv în cazul DELR² I, scrierea cu cratimă, după DOOM³, deoarece este vorba despre un adjectiv invariabil format din elemente de compunere savantă cu statut identic (spre deosebire, spre exemplu, de compusele *audiovizual* sau *videocameră*, scrise, în mod corect, într-un singur cuvânt). Schimbarea de normă față de DOOM² ar fi trebuit marcată prin semnul exclamării:

20) DOOM²: **audiovideo** / DOOM³: **audio-vídeo** adj. invar. // DELR² I: **AUDIOVÍDEO** adj. invar. (despre mijloace de informare) „care se bazează pe radiodifuziune și televiziune”.

Scrierea cu *ch* a cuvântului *acherontic* se explică etimologic (după franceză și latină). DOOM³ elimină această variantă grafică din perechea literară anterioară, propunând luarea în considerare a unei variante unice (*acherontic*), în egală măsură grafică și fonetică. DELR acordă prioritate criteriului etimologic și menține varianta grafică cu *ch*, prezentă, de altfel, în DN² și în DEX².

21) DOOM²: **acherontic/acherontic** [*ch* pron. *h*] // DOOM³: **!acherontic** (subpământean) adj. / DELR² I: **ACHERÓNTIC** adj. (rar) „subpământean, din Infern”. Fr. *achéronique*, lat. neol. *Acheronticus* < *Acheron* < gr. *Ἀχέρων*, -οντος „Acheron”, numele unui râu din Epir care în mitologia greacă era considerat unul dintre râurile din Infern.

Deosebirile grafice și fonetice, în același timp, se referă la perechile *adendă* – *addenda* și *angstrom* – *ångström*, cu pronunțare ca în limba de origine.

¹ „Neologismele grafemice sau grafematice” sunt „grafeme pătrunse în română împreună cu împrumuturi neologice și, în consecință, incluse în alfabetul limbii române” (Moroianu, 2015: 51).

DOOM³ introduce forma românizată *adendă* pe primul loc, înaintea latinismului *addenda*, iar DELR păstrează ca intrare forma etimologică, fără a menționa varianta românizată *adendă*. DOOM³ introduce și forma românizată *angstrom*, tot pe prima poziție, fără a elimina varianta scrisă și pronunțată după etimonul indirect suedez, *ångström*. DELR menționează numai această din urmă formă:

22) DOOM³: **!adendă**/(lat.) **addenda** (ansamblu de note adiționale) s.f. / DELR² I: **ADDÉNDĀ** s.f. „ceea ce se adaugă la o lucrare pentru a o completa”. Lat. neol. *addenda* „(lucruri) de adăugat”, n.pl. al gerundivului verbului *addere* „a adăuga”, format cu prefixul *ad-* de la radicalul i.-e. **dheH1-* „a pune”, păstrat numai în compuse și confundat cu radicalul lui *dare* „a da”.

DOOM²: **ångström** (unitate de măsură) (inv.) (sued.)/ DOOM³: **angstrom/ångström** (unitate de măsură) [*â* pron. sued. o] (inv.) s. m., pl. *angstromi/ångströmi* / DELR² I: **ÅNGSTRÖM** ['aŋstroem] s.m. „unitate de măsură pentru lungimi de undă egală cu a zecea milioana parte dintr-un milimetru” 1949 (LTR¹). Fr. *ångström*, de la numele fizicianului suedez Anders Jonas Ångström, unul dintre inventatorii spectroscopiei.

Putem observa până aici, în cazul deosebirilor grafice și fonetice, că alegerile din DELR sunt mai apropiate de etimon (*addenda*, *acherontic*, *akkadian*, *antic*), în timp ce DOOM are o viziune orientată către uzul actual al cuvintelor.

Deosebirile morfologice la care ne referim în continuare privesc substantivul. Singurul exemplu în care același cuvânt este substantiv feminin în DOOM și masculin în DELR îl reprezintă perechea *acantă* – *acant*. DELR a ales forma mai veche, de masculin, *acant*, după SDLR, în defavoarea forme de feminin, mai frecventă, înregistrată în dicționarele recente (MDA, DN², DLRM). Forma *acantă*, normată în DOOM, conform uzului, apare menționată ca variantă:

23) DOOM³: **acantă** s.f. / DELR² I: **ACĂNT** s.m. „specie de plantă decorativă; ornament arhitectonic, asemănător frunzelor acestei plante”, var. *acântă* s.f. Fr. *acanthé* (s.f.), lat. neol. *acanthus* (< gr. *ἄκανθος* < *ἄκανθα* „spin”).

În cadrul posibilității ca aceeași intrare să fie substantiv masculin în DOOM³ și substantiv feminin în DELR² I am găsit două perechi de exemple: *alicot* – *alicotă* și *amper-oră* – *amperoră*. DELR² I propune forma de substantiv feminin *alicotă* pentru semnificația „(parte) care se cuprinde exact, de un anumit număr de ori, într-o cantitate dată” (vezi și DEX² 2012, unde apare adjectivul feminin *alicotă*). DOOM³ atestă, alături de *alicotă* s.f., și o formă *alicot* s.m., inexistentă, a cărei relație morfologică sau etimologică cu *alicotă* nu este însă clară (conform redactării în articole diferite, par a fi exclusiv paronime).

Perechea *amper-oră* s.m., scris cu cratimă, cu pluralul *amperi-oră* și *amperoră* s.f., scris sudat, cu pluralul *amperore*, diferă atât din punct de vedere grafic, cât și morfologic. Scrierea sudată este preluată în DELR² I din DEX¹. Recomandăm scrierea cu cratimă, conformă, de altfel, grafiei etimonului din limba de origine, mai frecventă, în prezent, ca și pluralul *amperi-oră*:

24) DOOM³: **alicot** s.m., pl. alicoți; **alicotă** adj. f. (*parte ~*) / DELR² I: **ALICÓT**, -Ă adj., s.f. (mat.) „(parte) care se cuprinde exact, de un anumit număr de ori, într-o cantitate dată”, var. (înv.) *alicuótă*, *alicvótă*. Fr. *aliquote*, împr. din lat. *aliquot* „un anumit număr de, câțiva, câteva” < *alius* „alt(ul), unul (din mai mulți)” + *quot* „câți, câte”.

DOOM³: **amper-oră** s.m. pl. *amperi-oră* / DELR² I: **amperóră** s.f. „unitate de măsură a curentului electric [...]” ← *amper* + *oră*, după fr. *ampère-heure*.

În cazul perechii *avenă* s.f. – *aven* s.n., DELR² I a ales drept cuvânt-intrare varianta mai apropiată de etimonul francez *aven*, trecând ca variantă secundară forma de feminin. Și în următorul exemplu, DELR² I alege varianta cea mai apropiată de etimonul francez *azotobacter*, după DEX '98, în locul lui *azotobacterie*, redată în DOOM³ și trecută ca variantă în DELR² I:

25) DOOM³: **avenă** s.f. // DELR² I: **AVÉN** s.n. (geol.) „puț natural, format prin dizolvarea materialului calcaros, care poate comunica cu o peșteră, o galerie subterană”, var. *avénă* s.f. Fr. *aven*, termen dialectal din regiunea Rouergue, probabil de origine celtică [...].

DOOM³: **azotobacterie** s.f. // DELR² I: **azotobactér** s.n. „bacterie aerobă [...]”, var. *azotobactérie* s.f. < fr. *azotobacter* s.v. AZOT.

În continuare, am găsit două exemple de cuvinte încadrate ca substantive neutre în DOOM³ și ca substantive feminine în DELR² I. Perechile sunt *apatit* – *apatită* și *aventurin* – *aventurină*. În ambele cazuri, DELR² I înregistrează ca variante formele neutre. Varianta *apatit* este mai veche și se explică prin etimonul german *Apatit*. DELR² I a preluat forma *apatită* după CADE și SDLR, dicționare de referință, alături de DA/DLR și DEX (*apatit*). Varianta *apatit*, mai veche și normată în DOOM³, pare mai frecventă la o căutare simplă pe internet.

În alegerea substantivului feminin *aventurină* ca intrare, definit ca o „varietate de cuarț”, DELR² I a avut ca model SDLR și a trecut ca variantă forma neutră *aventurin*, prezentă în DEX. Deși este folosită și varianta *aventurină*, corespondentul neutru este sensibil mai frecvent, cu aproximativ 170.000 de rezultate la căutarea pe Google, față de 16.000, ocurențele substantivului feminin.

26) DOOM³: **apatit** s.n. / DELR² I: **APATÍTĂ** s.f. „fosfat natural de calciu [...]” (var. *apatít* s.n., Șincai, O. I, CLXIII). Fr. *apatite* < germ. *Apatit*, nume creat de geologul german Abraham Gottlob Werner în 1786, pe baza gr. *ἀπατᾶν* „a înșela”, *ἀπάτη* „păcăleală, înșelăciune”, cu referire la faptul că transparența mineralului îl face să fie confundat cu o piatră prețioasă TLF. Var. *apatit* < germ. *Apatit*.

DOOM³: **aventurin** (cuarț) s.n. // DELR² I: **AVENTURÍNĂ** s.f. (geol.) „varietate de cuarț [...]” 1840 (var. *avanturină*, Poenaru – Aaron – Hill, V. I, 108), var. *aventurin* s.n. Fr. *aventurine*.

Următoarea deosebire la care ne referim este încadrarea diferită a cuvintelor-intrare, pe de o parte, ca substantive neutre în DOOM³ și, pe de altă parte, ca substantive masculine în DELR² I. Astfel, în DELR² I, încadrarea lui *aerolit* ca substantiv neutru este socotită învechită, sensul actual, „meteorit alcătuit mai ales din silicați, cu aspectul unei roci”, fiind redat printr-o formă de masculin, după DEX¹, și explicat în secțiunea etimologică ca apărând prin diferențiere de *siderit* „meteorit metalic”. Forma actuală de masculin a lui *aerolit* este absentă din DOOM³.

În exemplele următoare, pluralele *altouri*, *amfibii*, *alter egouri*, *antraxe/antraxuri*, *apexuri* presupun singulare neutre. Schimbările de normă propuse de DOOM³ în cazul lui *alto* și *alter ego* rezultă din aplicarea criteriului uzului în limba română actuală. Încadrarea lui *antigen* ca substantiv neutru este, de fapt, o revenire la o formă mai veche, figurând ca atare în DEX '75, în DEX '98 sau în DOOM¹.

27) DOOM³: **aerolit** (înv.) s.n., pl. *aerolite* / DELR² I: **AEROLÍT** s.m., (înv.) s.n. „meteorit alcătuit preponderent din silicați, având aspectul unor roci eruptive; (înv.) meteorit (în general)” 1829 (pl. *aerolite*, AR, 234). Fr. *aérolithe* < *aéro-* (< gr. *ἀερο-* < *ἀήρ* „aer”) + *-lithe* (< gr. *λίθος* „piatră”), propriu-zis „piatră venită din aer”. Sensul actual „meteorit alcătuit mai ales din silicați, cu aspectul unei roci”, atestat și în fr. *aérolithe*, engl. *aerolithe*, germ. *Aerolith*, a apărut prin diferențiere față de *siderit* „meteorit metalic”, folosindu-se accepiunea „piatră” a elementului *-lith(e)*^o.

DOOM³: **alto**¹ adj. invar. (saxofoane); **alto**² s.n. / DELR² I: **ÁLTO** s.m., adj. invar. „voce (de femeie sau de copil) cu timbru grav [...] (despre instrumente) cu registru situat între sopran și tenor, (spec., rar) violă”. It. *alto*, propriu-zis „înalt” (< lat. *altus*). Cu sensul „violă” < fr. *alto*.

DOOM³: **amfibi**¹ [biu pron. bū] adj. / **amfibi**² s.n. art. *amfibiul*; pl. *amfibii*, art. *amfibiile* / DELR² I: **AMFÍBIU** adj., s.m. „care poate trăi (sau funcționa, acționa) și pe apă, și pe uscat; (înv., s.m.) amfibian”, var. *amfibie* s.f. „amfibian; autovehicul care se deplasează atât pe apă cât și pe uscat”, (înv.) *amfíviu*. Lat. neol. *amphibius* (< gr. *ἀμφίβιος* < *ἀμφι-* „de ambele părți” + *βίος* „viață”), fr. *amphibie*. Var. *amfivi* < ngr. *αμφίβιος*.

DOOM²: **alter ego** (lat.) loc. s.m. / DOOM³: **!alter ego** (al doilea eu) (lat.) loc. s.n. (rar) pl. *alter egouri* // DELR² I: **ÁLTER ÉGO** s.m. „persoană care se aseamănă întru totul cu alta, încât i se poate substitui; persoană în care poți avea încredere ca în tine însuși”. Lat. neol. *alter ego* „un al doilea eu”.

DOOM³: **antrax** s.n. / DELR² I: **ÁNTRAX** s.m. „(med.) boală infecțioasă, produsă de microbi foarte virulenți, manifestată prin abcese care cuprind toate straturile pielii, sau, mai rar, prin leziuni viscerale; (înv.) piatră prețioasă de culoarea cărbunelui aprins” 1688 (Biblia, Isaia, LIII), var. (înv., med.) *antráxă*, s.f., *anthráxi*. Ngr. *άνθραξ* (< v.gr. *άνθραξ* „cărbune de lemn; (fig.) piatră prețioasă de culoarea cărbunelui; boală manifestată prin abcese asemănătoare cărbunilor”), lat. neol. *anthrax* (pentru sensul „piatră prețioasă”), ulterior și fr. *anthrax* (pentru sensul medical).

DOOM³: **!antigen** s.n., pl. *antigene* / DELR² I: **ANTIGÉN** s.m., (înv.) s.n. „substanță proteică determinând, la introducerea în organism, crearea unui anticorp” 1910 (Babeș, O. II, 337, 338, 340, 341, s.n.), var. *antigénă* s.f. Fr. *antigène*, termen introdus de savantul ungar Ladislas Deutsch (Laszlo Detre) în 1891, format pe baza lui *anticorps* (germ. *Antikörper*) „anticorp” și *-gène* „care produce...” (< gr. γεννᾶν „a genera, a da naștere”, cf. -γενής „născut, produs”), cf. J. Lindenmann, „Scandinavian Journal of Immunology” 19, 281–285, 1984.

DOOM³: **apex** s.n., pl. *apexuri* // DELR² I: **ÁPÉX** s.m. „(biol.) capăt, extremitate (ascuțită) a unui organ; (astron.) punctul (de pe bolta cerească) spre care este orientată mișcarea Soarelui în cadrul galaxiei; semn grafic, asemănător unui accent, folosit de romani pentru a marca lungimea vocalelor”. Fr. *apex*, lat. neol. *apex* „vârf”.

În continuare, prezentăm câteva situații în care un cuvânt este introdus în DOOM³ ca substantiv masculin, iar în DELR² I, ca substantiv neutru. Astfel, pe baza pluralelor mai frecvente în limba română actuală *alergeni* și *adjuvanți*, DOOM³ schimbă norma față de DOOM² și încadrează cuvintele-intrare *alergen* și *adjuvant* ca substantive masculine. O schimbare de normă are loc și în cazul cuvântului *arboret*, prin eliminarea pluralului neutru *arborete*. DELR² I nu se sincronizează cu aceste schimbări de normă mai noi.

28) DOOM²: **alergen²** s.n., pl. *alergene*; DOOM³: **alergen¹** adj.; **!alergen²** s.m., pl. *alergeni* / DELR² I: Fam.: **alergén** adj., s.n. „(substanță) care provoacă o alergie” < fr. *allergène*.

DOOM²: **adjuvant²** s.m./s.n. *adjuvanți/adjuvante* // DOOM³: **adjuvant¹** adj.; **!adjuvant²** (medicament secundar) s.m., pl. *adjuvanți* / DELR² I: **ADJUVÁNT** adj., s.m., s.n. „(medicament secundar) care se asociază cu un alt medicament; (persoană) care ajută pe altele, într-o activitate; (înv.) adaos”. Fr. *adjuvant*, împr. din lat. *adiuuans*, *-antem* „care ajută”, part. prez. al lui *adiuare* < *ad-* + *iuare* „a ajuta”.

DOOM²: **arboret¹** (parte a catargului) s.m./s.n. *arboreți/arborete* // DOOM³: **!arboret¹** (parte a catargului) s.m., pl. *arboreți* // DELR² I: **arborét²** s.n. „partea de sus a catargului” < it. *alberetto*, infl. de *arbore* s.v. ARBORE.

Numele de elemente chimice *alcan* și *americium* sunt redactate ca substantive masculine în DOOM³, respectiv, neutre în DELR² I. Încadrarea morfologică din DOOM³ se justifică prin faptul că elementele chimice sunt, de obicei, nume masculine. Cuvântul *americium* este redat ca substantiv neutru în DEX² (2009). Grupul de atomi numit „auxocrom” este introdus în MDA (2001) ca substantiv masculin și nu este înregistrat în DEX. Pluralul *auxocromi* justifică încadrarea din DOOM³, MDA și DN³:

29) DOOM³: **alcān** s.m., pl. *alcāni* / DELR² I: **ALCÁN** s.n. (chim.) „nume generic dat hidrocarburilor aciclice saturate”. Fr. *alcane*, germ. *Alkan*, format de la *alkyl* „alchil” prin substituirea sufixului *-yl* cu sufixul *-an(e)*, folosit pentru hidrocarburi care au doar legături simple C-C (*metan, etan, butan* etc.).

DOOM³: **americiu** s.m., art. *americiul* // DELR² I: **AMERÍCIU** s.n. „element chimic radioactiv sintetic, din familia elementelor transuranice, care se prezintă ca un metal alb-argintiu”, var. *amerícium*. Fr. *américium*, engl. *americium*, nume dat elementului pe baza top. *America*, pornind de la faptul că se află sub europiu în tabelul periodic al elementelor.

DOOM³: **auxocróm** s.m., pl. *auxocrómi* // DELR² I: **AUXOCRÓM** adj., s.n. (despre grupuri de atomi) „care, introdus în molecula unei substanțe, determină intensificarea culorii acesteia”. Fr., engl. *auxochrome* < *auxo-* (< gr. *αὔζειν* „a crește”, *αὔξη* „creștere”) + *-chrome* (< gr. *χρῶμα* „culoare”).

Pluralele numelor de instrumente *astrolab* și *astroscop*, menționate în DOOM³, permit încadrarea ca nume masculin, respectiv, neutru, în limba română actuală. În cazul acestor caracterizări morfologice, DELR² I menține o perspectivă istorică:

30) DOOM³: **astrolab** (instrument) s.m., pl. *astrolabi* / DELR² I: **ASTROLÁB** s.n. „instrument folosit în trecut pentru măsurarea poziției astrilor, apoi, în topografie, pentru măsurarea unghiurilor” 1705 (var. *astroláv*, Cantemir, I. I. 392, var. *astroláviu*, ibid. 738), var. (înv.) *astrolábion*, *astrolávion*, *astrolábiu*, *astroláviu*. Fr. *astrolabe* (împr. din lat. *astrolabium* < gr. *ἀστρολάβιον*, dim. lui *ἀστρολάβος* < *ἄστρον* „astru” + *-λάβος* < *λαμβάνειν* „a lua”). Var. *astrolabiu* < lat. neol. *astrolabium*. Var. *astrolav* < ngr. *αστρολάβος*. Var. *astrolavion*, *astrolaviu* < ngr. *αστρολάβιον*.

DOOM³: **astroscop** s.n., pl. *astroSCOape* // DELR² I: **ASTROSCÓP** s.m. „telescop astronomic folosit pentru examinarea sumară a mișcării astrilor dintr-o anumită zonă”. Fr. *astroscope* < *astro-* (< gr. *ἄστρον* „astru”) + *-scope* (< gr. *-σκόπος* < *σκέπτειν* „a privi”).

4. CONCLUZII

În acest articol, am listat cuvintele-titlu redate diferit în DOOM^{2,3}, DELR I, DELR² I și II, comentând pe scurt deosebirile fonetice, grafice și morfologice identificate. În noile ediții ale celor două dicționare, am putut observa atât tendința reușită de corelare lexicografică, prin orientarea sincronică a DELR-ului sau diacronică a DOOM-ului, cât și lipsa corelării, cauzată în special de aplicarea criteriilor etimologic sau normativ în DELR, respectiv, în DOOM, cu rezultate diferite. Varianta ideală pe care o sugerăm, ca și în 2018, ar fi corelarea, în măsura posibilului, totală între principalul dicționar normativ și cel etimologic, în timp ce varianta reală, de lucru efectiv la cele două dicționare, presupune subordonarea față de principiul normativ în DOOM sau față de cel etimologic în DELR. Orientarea

către viitorul utilizator al celor două dicționare, ambele realizate sub egida Academiei Române, cere însă o perspectivă cât mai unitară, cât mai apropiată de varianta ideală, de alegere a unor intrări identice formal și funcțional.

Comparația noastră scoate în evidență unele cuvinte a căror formă poate fi în continuare discutată în limba română. Dintre cele două principii pe care le-am avut în vedere, ce stau la baza orientării diacronice sau sincronice în cercetarea lingvistică – principiul etimologic și cel al uzului –, celui din urmă i se pot aduce serioase obiecții². Cercetarea pur cantitativă trebuie însoțită, în cazurile problematice, de o analiză a tipurilor de texte în care apar variantele unui cuvânt, din care se poate contura un profil cultural al vorbitorilor, ce poate orienta o anumită alegere lexicografică. Simplele căutări pe Google nu orientează decât cantitativ cercetarea și nu pot funcționa ca argumente lexicografice ultime.

Cunoștințele lingvistice ale utilizatorilor, gradul de conștientizare cu care utilizează limba determină modul în care sunt folosite cuvintele din punct de vedere formal și semantic. Accentuarea pe prima silabă a lui *bismut* și *bitum*, redată în DOOM^{2,3} și în DELR² I, poate fi semnul unei îndepărtări de etimonul francez, cauzată, în vorbire, de necunoașterea acestuia. Unele forme, de asemenea, pot fi rezultatul ignorării etimonului sau al unei românizări intenționate, cu efect stilistic, în funcție de textul în care apar, cum este cazul variantei grafice *bos*³, normate și încadrate în registrul familiar, în DOOM³. Răsfoind *Dicționar al greșelilor de limbă* (1982) de Alexandru Graur, observăm cum nu toate recomandările s-au impus sau au rezistat până azi, chiar atunci când s-au bazat pe cunoștințele etimologice ale lingvistului⁴. Cu toate acestea, rămâne de datoria acestuia să semnaleze abaterile, să recomande o direcție și să normeze în cadrul dicționarelor, în mod unitar, pentru ca limba să își păstreze frumusețea și prestigiul cultural⁵. Demersul lexicologic care stă la baza selecției unei intrări de dicționar are la bază problema raportului dintre cuvânt și variantele lui, o problemă culturală⁶ în sine.

² Tatiana Slama-Cazacu afirmă, în acest sens: „dacă se vrea o «direcționare» a limbii, până la planul generalizării, aceasta să se bazeze pe *reguli*, activități obiective, științifice, iar nu pe arbitrarul unui lingvist sau al altuia, pe așa-zisul uzaj (uzul), neprobat statistic, lipsit de o fundamentare sociolingvistică, de «statut social», demn de a fi imitat etc.” (Slama-Cazacu, 2004: 14).

³ „Dacă variantele fonetice și accentuale au explicații numeroase și variate, în funcție de diverși factori, variantele lexicale exclusiv grafice presupun cunoașterea/necunoașterea regulilor de adaptare în scris a împrumuturilor neologice, respectiv cunoașterea exactă sau aproximativă a formei grafice a etimonului.” (Moroianu 2017: 386).

⁴ „(...) **deliciu** are patru silabe (*de-li-ci-u*), conform originalului latin (*delicium*), nu trei (*de-li-ciu*)” (Graur, 2017: 49).

⁵ „Poate că o țară care nu este «o mare Putere» se face respectată și prin nivelul cultural înalt spre care să tindă majoritatea celor care-i vorbesc limba.” (Slama-Cazacu, 2004: 19)

⁶ „Variantele lingvistice și, în mod particular, cele lexicale sunt o realitate firească și permanentă de-a lungul constituirii, dezvoltării și a funcționării unei limbi istorice date, dar devin o problemă culturală numai în momentul în care încep să se manifeste preocupări constante și conștiente de constituire a unei limbi unitare, moderne, care să reflecte un nivel ridicat de cultură și civilizație.” (Moroianu, 2018:184)

În concluzie, alegerea intrărilor de dicționar presupune o analiză în sincronie, care include, în mod necesar, analiza etimologică și o analiză a cuvintelor în contextul discursiv în care apar. Cercetarea lexicografică (cu scop normativ, etimologic sau explicativ) presupune simultan o dublă perspectivă, sincronică și diacronică, pentru o viziune cât mai completă asupra unei unități lexicale. Armonizarea dicționarelor este necesară pentru a da consultantului certitudine cu privire la raportul dintre forma recomandată și posibilele ei variante și presupune aplicarea unitară a criteriilor etimologic și de uz.

DICȚIONARE

- CADE = *Dicționarul enciclopedic ilustrat*, I. -Aurel Candrea, Gh. Adamescu, partea I: *Dicționarul limbii române din trecut și de astăzi* de I. -Aurel Candrea, București, Editura „Cartea Românească” [1926–1931].
- DA = *Dicționarul limbii române*, Academia Română, sub conducerea lui Sextil Pușcariu, tomul I, parte A–B, București, Librăriile Socec & Comp. și C. Sfetea, 1913.
- DELR I = *Dicționarul etimologic al limbii române*, vol. I, A–B, redactori responsabili: Marius Sala, Andrei Avram, București, Editura Academiei Române, 2011.
- DELR² I = *Dicționarul etimologic al limbii române*, vol. I, litera A, serie nouă, coordonatori: Ion Giurgea, Cristian Moroianu, București, Editura Academiei Române, 2021.
- DELR² II = *Dicționarul etimologic al limbii române*, vol. I, partea a 2-a, litera B, serie nouă, coordonatori: Ion Giurgea, Cristian Moroianu, București, Editura Academiei Române, 2024.
- DEX '75 = *Dicționarul explicativ al limbii române*, coordonatori: Ion Coteanu, Luiza Seche, Mircea Seche, București, Editura Academiei, „Institutul de Lingvistică Iorgu Iordan”, 1975.
- DEX '98 = *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a, coordonatori: Ion Coteanu, Luiza Seche, Mircea Seche, București, Editura Univers Enciclopedic, 1998.
- DEX 2009 = *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a, revăzută și adăugită de Monica Busuioc, Elena Ciobanu, Nicoleta Mihai, Maria Păun, Eleonora Popa, Carolina Popușoi, Zizi Ștefănescu-Goangă, București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2009.
- DLRM = *Dicționarul limbii române moderne*, coordonator: D. Macrea, București, Editura Academiei Române, 1958.
- DN² = *Dicționar de neologisme*, ed. a II-a, revăzută și adăugită, Florin Marcu, Constant Maneca, București, Editura Științifică, 1966.
- DN³ = *Dicționar de neologisme*, ed. a III-a, Florin Marcu, Constant Maneca, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1978.
- DOOM¹ = *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, redactor responsabil: Mioara Avram, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1982.
- DOOM² = *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, coordonatoare: Ioana Vintilă-Rădulescu, București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2010 [2005].
- DOOM³ = *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, ediția a III-a, revăzută și adăugită, coordonatoare: Ioana Vintilă-Rădulescu, București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2021.
- MDA = *Micul dicționar academic*, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, redactori responsabili: acad. Marius Sala, Ion Dănilă, București, Editura Univers Enciclopedic. Vol. I: A–C, 2001.
- SDLR = August Scriban, *Dicționarul limbii românești (Etimologii, înțelesuri, exemple, citațiuni, arhaizme, neologizme, provincializme)*, edițiunea întâia, Iași, Institutul de Arte Grafice „Presa bună”, 1939.

REFERINȚE

- Chiricu, Iuliana, 2018, *Sincronic vs diacronic în DOOM² (2005) și DELR I (vol. I, A–B, 2011)*, în „Studii și cercetări lingvistice”, LXIX, nr. 2, iulie-decembrie, p. 226–238.
- Graur, Alexandru, 2017, *Dicționar al greșelilor de limbă*, ediție îngrijită de conf. univ. dr. Liviu Groza, București, Editura Humanitas.
- Moroianu, Cristian, 2015, *Neologismele limbii române între tradiție, modernitate și actualitate*, în vol. *Neologie, neologism: concepte, analize*, editori: Coman Lupu, Alexandra Cuniță, Colecția ROMANICA, București, Editura Universității din București, p. 49–63.
- Moroianu, Cristian, 2017, *Variantele limbii române între tradiție și inovație*, în vol. *Omul de cuvânt. În onorem Gheorghe Chivu*, Adina Chirilă (ed.), Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași, p. 385–406.
- Moroianu, Cristian, 2018, *Variantes phonétiques des emprunts modernes - analyse étymologique*, în „Studii și cercetări de onomastică și lexicologie” (SCOL), Anul XI, nr. 1–2/2018, Craiova, Editura Sitech, p. 183–200.
- Slama-Cazacu, Tatiana, 2004, „*Îndreptare*” *inconsecvente, ori reguli justificative, ori laxism, în folosirea limbii (ieuropa, ezece, egzece etc.)?*, în *Tradiție și inovație în studiul limbii române. Actele celui de al 3-lea Colocviu al Catedrei de Limba română (27–28 noiembrie 2003)*, coordonator: Gabriela Pană Dindelegan, București, Editura Universității din București, p. 13–21.

SYNCHRONIC VS DIACHRONIC IN DOOM³ (2021) AND DELR² I (LETTER A, 2021)

Abstract

This article contains a comparison between the new series of the normative dictionary – DOOM³ – and the etymological dictionary of the Romanian language – DELR² I, both published with the support of the Romanian Academy. The analysis follows the basic structure of our previous comparison (Chiricu 2018) between the older editions – DOOM² and DELR I – and presents the various differences concerning the entries in the two works. Our conclusions sustain the idea of a unified lexicological and lexicographical vision in the Romanian linguistics, that finds the balance between the synchronic and the diachronic perspective on language.